

¹⁹ *A kecskés ember. Udvarhelyszéki népmesék.* Kolumbán István gyűjteményéből válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriterion Könyvkiadó, 1972, Bukarest.

²⁰ *Ne mondd, anyám, főd átkának...* Dimény Mózesné Szabó Anna énekei. Szabéd, 1895–1896. Rédiger Ödön gyűjtését Kanyaró Ferenc hagyatékából bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, 2009, Kolozsvár. (Kriza Könyvtár)

²¹ *Szabó Sámuel: Erdélyi néphagyományok.* 1863–1884. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin.

Európai Folklór Intézet – Mentor Kiadó, Budapest – Marosvásárhely. 2009.

²² *A rókaszemű menyecske.* Kovács Ágnes ketesdi népmese-gyűjteménye. Gondozta, bevezetővel ellátta Olosz Katalin. Kriterion Könyvkiadó, 2005, Kolozsvár.

²³ *Ha folyóvíz volnék. A magyar népi líra antológiája.* Válogatta, az előszót írta és a függelékkel összeállította Olosz Katalin. Dacia Könyvkiadó, 1982, Kolozsvár-Napoca. (Tanulók Könyvtára sorozat, 240.)

²⁴ *Régi erdélyi népballadák.* Összesítő válogatás Faragó József és Olosz Katalin gondozásában, bevezető tanulmánnyal, utószóval és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó, 2006, Kolozsvár.

Szakál Anna: „Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...” *Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez.* Kriza János Néprajzi Társaság – Magyar Unitárius Egyház, 2012, Kolozsvár, 416 o.¹

Az „Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...” *Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez* című, kritikai kiadást megvalósító forrás-gyűjteményt a Kriza János Néprajzi Társaság és a Magyar Unitárius Egyház jelentette meg 2012 őszén. A 416 oldal terjedelmű kiadványban található 19. századi kéziratos anyagot Szakál Anna, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakot végzett hallgatója, jelenleg a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropo-

lógia Tanszékének doktorandusza gyűjtötte össze, rendezte sajtó alá, látta el jegyzetekkel és bevezető tanulmánnyal. A könyv, amint ezt az alcím pontosan megfogalmazza, azokat a korabeli dokumentumokat, mindenekelőtt levelezést teszi közzé, amely a Kriza János által összeállított és 1863-ban kiadott *Vadrózsák* című székely népköltési gyűjtemény, valamint a Kriza által tervezett, de megjelentetni nem sikerült második kötet körül keletkezett, így a közreadott dokumentumanyag több évtizedet fog át.

A forrásfeltárás során a kutató rendkívül alapos levéltári munkát végzett. A közreadott levelek zöme a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári

¹ Elhangzott 2013. október 25-én a kötet bemutatóján, Kolozsváron az unitárius püspökség Dávid Ferenc imatermében.

Gyűjtőlevéltárából, a Marosvásárhelyi Bolyai téri Unitárius Egyházközség Levéltárából, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárából származik, kisebb részük pedig más levéltárakból. Vannak olyan Kriza-levelek is, amelyeket csak korábbi közlésekből ismerünk, ugyanis eredetijük megsemmisült vagy lappang (összesen 6 levél, közülük 3 népköltészeti vonatkozású).

Túlzás nélkül állíthatjuk – hiszen a kijelentés több vonatkozásban is érvényes –, hogy a most bemutatásra kerülő forrásgyűjtemény majdhogynem előzmény nélküli a magyar folklorisztikai kutatásokban. Az előzmény nélküliség és az újszerűség mind a kötet műfaját, a gyűjtemény jellegét, mind pedig a szerző által követett célt és a célnak alárendelt módszertant illetően is érvényes.

Mivel a magyar folklorisztikában egyáltalán nincs hagyománya az ilyen átfogó levelezéskiadásnak (a több tudományterületen tevékenykedő Erdélyi János és Gyulai Pál levelezését irodalomtörténészek adták ki, a folklorisztikák közül egyedül Berze Nagy János mesekutató levelezését rendezték sajtó alá), a kötet szerzőjének jobbára magának kellett meghatároznia a forrásközlés elveit is. Mintát számára csak a magyar vonatkozásban is nagy hagyománnyal rendelkező irodalmi levelezések közzététele és a Grimm-testvérek hatalmas levelezésének most folyamat-

ban lévő német kiadása jelentett. (A német párhuzamot illetően meg gondolkodtató, hogy a Grimm-testvérek levelezése 30 000 levelet tartalmaz, amelyet ők 50–60 év alatt mintegy 2000 levelezőpartnerrel váltottak. Ennek a korpusznak a kritikai kiadásán Németországban egy 40 főből álló kutatócsoport 2001 óta dolgozik.)

Szakál Anna több évig tartó levéltári kutatómunkával 559 Kriza János által írt levelet tárt fel, amelyek közül 59-nek van folklorisztikai vonatkozása is. A Krizához írt levelek közül 59 maradt ránk, de közülük csak 19-nek van a *Vadrózsákra* vonatkozó tartalma. A jelen gyűjtemény tartalmazza mind a Kriza által, mind a Krizához írt folklorisztikai vonatkozású leveleket, de ezeket a szerző kiegészíti azokkal a korabeli levelekkel is, amelyek ugyancsak a Kriza-gyűjteményre vonatkoznak, de amelyeknek nem Kriza a címzettje vagy feladója. Ilyen levelek mind Kriza életében, mind a folklórgyűjtő 1875-ben bekövetkezett halála után szép számmal keletkeztek. A kötet végül összesen 131 levelet tesz közzé az 1843–1912 közötti időszakból, de ezen felül más forrásdokumentumokat (életrajzokat, fényképeket, mutatókat stb.) is tartalmaz.

Kriza a *Vadrózsákban* 19 gyűjtőtársát sorolja fel név szerint, de ha a teljes Kriza-gyűjtést, azaz a *Vadrózsákban* meg nem jelent folklóranyagot is nézzük, a közreműködők száma ennél valamivel nagyobb. Levéltári kutatás

alapján 1971-ben már Faragó József is 26 gyűjtőt azonosított név szerint, ezeket az adatokat Szakál Anna néhol korigálja és ki is egészíti. A Kriza-irodalom a *Vadrózsák* megjelenése óta joggal emlegeti fel azt a hiányosságot, hogy Kriza gyűjtése mind a székelység földrajzi, mind vallási megoszlását tekintve rendkívül egyenetlen: a gyűjtések zöme unitárius vidékről (főleg Székelykeresztúr környékéről), kisebbik része pedig Udvarhelyszék, Háromszék és Marosszék református falvaiból származik. A gyűjtőhálózat tagjai között egyetlen falun élő református személy van, a népdalokat gyűjtő makfalvi Dózsa Dániel marosszéki alkirálybíró, de ő is csak 1862 végén, vagyis közvetlenül a gyűjtemény megjelenése előtt kerül kapcsolatba Krizával. A keleti katolikus székelység (Csík, Gyergyó, Kászon, Felső-Háromszék) egyetlen néprajzi adattal sincs reprezentálva a gyűjteményben. Ezt a korabeli katolikus értelmiség azért sérelmezte, mert abban az időben a herderi eszméknek megfelelően a folklórt a népi alkotói géniusz, a szellem megnyilvánulásaként fogták fel. Imets Fülöp Jákó 1865-ben a *Kolozsvári Közönyben* azt írta, hogy a Kriza-gyűjtemény eme hiányossága azt a látszatot kelti, hogy az ottani lakosok „egészen képtelenek a szellem bárminemű produkcióira”. Maga Kriza rendkívül sajnálta ezt az egyenetlenséget, és lehetőségei szerint próbált is tenni a gyűjtési kör kiszélesítése érdekében. Minden

bizonytal az ő kérésére vette fel a kapcsolatot a csíki értelmiséggel Szabó Károly kolozsvári történész, az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárosa, aki 1862. november 27-én, tehát már a *Vadrózsák* nyomdai munkálatainak idején, így számolt be erről az akkor már Kolozsvárról Pestre költözött Gyulai Pálnak: „Írtam Csíkba a professzoroknak, s hiszem, hogy onnan is kap nemsokára egy csomó dalt; elég kár, hogy e kötetben Csík már nem jöhet a többiekkel sorba, pedig hiszem, hogy megállna a többi székely atyafiság mellett.” (39. levél)

Szakál Anna forrásgyűjteménye a gyűjtőhálózathoz kapcsolódó levelezésen kívül azt a levelezést is tartalmazza, amely nem közvetlenül a folklórgyűjtésre, hanem a gyűjtés módszerére, a szövegek kiadására vonatkozik, ideértve a tervezett második kötetre és a Kriza-hagyatékra vonatkozó levelezést is.

A kötet zömét a közreadott levelek teszik ki mintegy 200 oldal terjedelemben. Ezt a típusú forrást szervesen és rendkívül szerencsésen egészítik ki a gyűjtemény végén a *Dokumentumok* című részben közreadott egyéb források. Itt találunk három részletes, kortársaktól származó Kriza-életrajzot, Toldy Ferenc akadémiai titkár itt először publikált jegyzetét Kriza életéről és munkásságáról, valamint azt a nevezetes Kriza-önéletrajzot is, amely az 1912-ben történt első megjelenés (*Keresztény Magvető*, 47. évf. (1912). 40–

45.) óta eltűnt. Ezt követi néhány gyűjtőtárs – Tiboldi István, Kelemen István, Sándor János autobiográfiája és egyikük, Szentmártoni Sámuel biográfiája. A korabeli dokumentumokat a *Vadrózsák* 1862. december 27-én kelt előszója és Kriza népköltészeti jegyzetei zárják.

A kötet végén található szakszerű mutatók (személynévmutató, helynévmutató, tárgymutató és szakirodalom) a forrásfeltárást megvalósító kötetben való tájékozódást segítik.

Egy szokásos forrásközlést megvalósító kötet itt le is zárulhatna, de Szakál Anna a *Mellékletek* című kötet részben újabb meglepetésekkel, fontos tudománytörténeti adalékokkal szolgál. Nagy munkával felkutatta, és itt lexikonszerű tárgyszerű szócikkekben közlésezi mindazoknak a személyeknek az életrajzát, akikről feltételezhető vagy biztosan állítható, hogy Kriza János gyűjtőtársai voltak (összesen 37 személy). Ezt követi a gyűjtők és munkatársak pontos forrásmegjelöléssel közzétett fényképe (összesen 15 Kriza-munkatárs fényképét sikerült megtalálnia), sőt még egy adatközlő (a székelykeresztúri Gotthárd Gergely, ragadványnevén Puczi Geczi, híres mesemondó) fényképe is szerepel a kiadványban. A *Mellékletek* között ott találjuk még a Kriza-munkatársak autográf kézíratairól, a *Vadrózsák* keletkezéstörténetéhez kapcsolható korabeli sajtóhíradásokról és a *Vadrózsák* nyugtatványairól készült fényké-

peket is. A kötetet Kriza János eddig feltárt levelezésének jegyzéke zárja, amely a források lelőhelyét is megnevezi jelzetekkel együtt. Meg kell jegyeznünk ugyanis, hogy Szakál Anna, bármennyire alapos munkát végzett is, nem tekinti lezártnak a forrásfeltárást, ezt az impozáns kötetet csak előmunkálatnak tartja a további Kriza-kutatásokhoz. Talán túlon túl szerény is, amikor így fogalmaz: „...a kötet nem tartalmaz a *Vadrózsák* szempontjából meglepő újdonságot. [...] A kötet összeállításának és megjelentetésének relevanciáját nem az adja, hogy ebben olyan adatokat talál a kutató, amelyek alapvetően változtatnák meg a *Vadrózsák* gyűjtőhálózatáról eddig ismert képet. Inkább árnyalhatja, pontosíthatja azt, illetve a későbbi kutatás számára kiindulópontot jelenthet, mint egy olyan dokumentumgyűjtemény, amelyben mindent egy helyen megtalálhat.” (19. old.)

A forrásértékű dokumentumszövegek közreadásának módját itt és most részletesen nem ismertethetjük, de a leglényegesebb közlési elvet mindenképpen ki kell emelnünk: Szakál Anna nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a leveleket és minden más dokumentumot az eredeti forrás alapján betűhíven közöljön. Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert a korábbi neves Kriza-kutatók nem mindig alkalmazták ezt a természetesnek mondható és egy tudományos forrásközléstől joggal elvárható szempontot, így a dokumen-

tumok közreadójának most bőven volt korrigálni valója is.

A kötet tárgyi tartalmának bemutatása után szólnunk kell a forrásgyűjtemény céljáról, és ehhez kapcsoltan a közreadó tudományos szemléletéről, illetve az alkalmazott módszertanról is.

Amint tudjuk, Kriza János személye és folklórgyűjtői tevékenysége mérföldkövet jelent a magyar folklorisztikai gondolkodás történetében, hiszen a magyar folklorisztika sokáig érvényes kánonjai épp a *Vadrózsák* gyűjtése és kötetbe rendezése idején, 1842–1862 között, alakultak ki, amikor alapvető folklorisztikai kérdésekre kellett választ adni: milyen jelenségek, milyen műfajok számítanak egyáltalán folklórnak, azaz hol van a folklór határa a népi kultúra egészen belül? részei lehetnek-e a népies stílusban, ismert szerzőktől származó alkotások a folklór jellegű kultúrának, azaz hol van az oralitás és az írásbeliség határa? a folklórgyűjtőnek milyen mértékben kell figyelnie a folklórszövegek társadalmi és szövegkontextusára? a lejegyzés és közreadás során milyen mértékben kell követnie a tájnyelvet, szabad-e, illetve szükséges-e „átszerkeszteni”, módosítania a szövegeket? Ezekkel az alapvetően elméleti jellegű kérdésekkel Kriza a gyakorlatban – a gyűjtés és a szerkesztés során – szembesült. A kötet megjelenését követő, igen hevesnek mondható, ún. „Vadrózsa-pörben” és általában a kötet kritikai recepciója so-

rán újabb, igen súlyos elméleti kérdések merültek fel, amelyek végképp megrendítették a folklórról való romantikus gondolkodást, és előkészítették a talajt a pozitivista folklorisztika számára. A Vadrózsa-vita végső soron a folklór nemzeti vagy nemzetközi jellegére vonatkozott, és ennek megfelelően az összehasonlító folklorisztikai kutatások módszertanát illetően volt máig érvényes hozadéka, de egyéb kérdéseket is érintett. A vita végén, azaz a 19. század középső harmadában kialakult egy kánon a folklór mibenlétéről, a jó gyűjtőről, a folklorisztika feladatairól, és ez a kép a későbbiekben alapjában nem is változott, ugyanis a Vadrózsa-pört követő kisebb-nagyobb kanonizációs viták csak részletkérdéseket érintettek vagy Kelet-Európában ideológiai természetű áltudományos viták voltak.

Ma azonban gyökeres változásnak vagyunk tanúi: a mai posztmodern kor tudományossága nem ismer el egyetlen kánont, sőt semmiféle értékhierarchiát sem. Míg korábban a folklórgyűjtők tevékenységét a jó gyűjtőről és az érvényes folklórról kialakított 19. századi kánon szerint értékelték, ez az új szemlélet a folklórgyűjtőket és a folklórgyűjtés jelenségét önmagában, azaz mindenféle külső értékszemponttól függetlenül vizsgálja. Az a kánon, amelynek szülőatyjai a magyar folklorisztikában Arany János, Arany László, Gyulai Pál és még sokan mások voltak, az esztétikai relevanciát, az orális jelleget, az au-

tochton népi eredetet, a közösségi jelleget stb. tekintette a kanonizáció fő feltételének, de ez a folklórdefiníció ma már nem tűnik érvényesnek.

Az előttünk álló forrásgyűjtemény tehát szemléletében is újszerű. Úttörő jelentőségűnek csak azért nem mondhatjuk, mert újabban ezt a szemléletet a történeti folklór más magyar és nem magyar kutatói is követik, és ez a kötet is ebbe az új tudományos paradigmába illeszkedik.

Szakál Anna a kötetet bevezető mintegy 50 oldal terjedelmű bevezetőben – noha élesen ezt sehol nem fogalmazza meg – radikálisan szembe fordul a hagyományos folklorisztikai kánonnal. Az ő forrásfeltáró, -közreadó és -értelmező szemléletében nincs hierarchia, számára minden gyűjtő és minden folklórjelenség egyformán érdekes. Maga Kriza is csak azért emelkedik ki a kötetben bemutatott mintegy három tucat személy közül, mert tőle származik a legtöbb forrás, az ő személye és az ő műve fogja össze azt a tekintélyes értelmiségiekből álló gyűjtőhálózatot, amely a 19. század második felében egy adott földrajzi térben folklórgyűjtéssel- és közreadással foglalkozott. A folklór ünnepi mivolta, az alkotások szépsége és közösségi jellege helyett a hangsúly ma a mindennapiságra tevődik át. Saját kutatói hitvallását Szakál Anna így fogalmazza meg: „Úgy vélem, hogy a mai, 21. századi folklorisztika nem valamilyen 19. vagy 20. századi értelmiségiek konst-

ruálta eszményhez szeretné mérni a 19. századi gyűjtőket és szövegeket, hanem annak vizsgálatára kívánja helyezni a hangsúlyt, hogy a 19. században kik voltak ezek az emberek, akik népköltészeti gyűjtéssel foglalkoztak, milyen háttérből érkeztek, milyen iskolákban végeztek, ott milyen hatások érték őket, milyen kapcsolathálóval rendelkeztek, hogyan teltek a mindennapjaik, és ebbe hogyan illeszkedett bele a népköltészetről (mint értékről, megmentendő örökségről) való gondolkodás.” (12. old.) A kötet előszója ilyen „mindennapi” kérdések tömkelegét veti fel, és miközben válaszokat keres, újra meg újra idéz a közreadott forrásanyagból.

Valljuk be, nem gondoltunk eddig arra, hogy a magyar folklorisztika egyik legkanonikusabb gyűjteménye kapcsán ilyen kérdéseket is fel lehet tenni. Kérdés persze, hogy „elég sűrű-e” a feltárt forrásanyag ahhoz, hogy ezekre az izgalmas kérdésekre valóban kimerítő válaszokat is kapjunk. A levelezés mellett közreadott más természetű dokumentumanyag műfaji sokszínűsége, változatossága – például újságcikkek, nyugtatványok, biográfiák, fényképek, kézirati lapok, levelezésjegyzék stb. – a folklórról, a folklórgyűjtőkről alkotott kép kiteljesítését célozza. Szükség van ezekre a kiegészítésekre, hiszen a történeti forrásokra jellemző szűkszávúság, a minduntalan megtapasztalható információhiány kétségkívül korlátokat szabnak a 19.

századi hétköznapok mélyreható megismerésének.

Szakál Anna jól tudja, hogy megbízható alap kutatások elvégzése és ezen alapuló forrásközlések nélkül nincsenek releváns, valóban értékelhető válaszok, sőt még releváns kérdésfelvetések sem. Logikusan szerkesztett, pontos, precíz, a bölcsészettudományi akribia szigorú étoszával összeállított

forrásfeltárásának végső soron ez az értelme és ez a mához szóló tudományos üzenete. Olyan kötetet tett le az asztalunkra, amely mind forrásértékét, mind elméleti hozadékát tekintve rendkívül fontos és időszerű.

Gratulálunk a szerzőnek, és köszönjük neki az elvégzett munkát!

Tánczos Vilmos